IL-BINI BAROKK F'PAJJIŻNA

Minn Charles B. Spiteri

Billi Malta tinsab f'nofs il-Mediterran, dejjem kienet suxxettibbli għal ħafna movimenti tal-arkitettura li kienet tinbet fl-Ewropa. F'dak li hu bini bdejna u għandna l-isbaħ u l-aqwa tempji fid-dinja, iżda żgur ma nistgħux nonqsu milli nsemmu l-bini kbir u sabiħ li nbena bl-istil Barokk, li introduċewh il-Kavallieri wara l-Assedju l-Kbir. Biex jgħidilna aktar fuq il-bini Barokk, intervistajt lill-Professur Denis De Lucca, Direttur tal-Istitut Internazzjonali għall-Istudji Barokki fl-Università u l-awtur ta' kotba fuq il-Barokk.

Profs bħala binjiet xi nsibu f'Malta apparti l-Barokk?

Il-Barokk hu stil ta' arkitettura assoċjata mal-Kavallieri li kienu f'Malta (1530-1798). Nistgħu ngħidu li l-Barokk insibuh fil-bidu tas-seklu 17 u kompla sa ma telqu l-Kavallieri fl-1798. Minbarra l-espressjoni Barokka fl-istorja tal-arkitettura ta' Malta, kien hemm stili oħra qabilhom. Pereżempju f'Malta tal-Qedem, kellna l-istil ta' bini msejjaħ Megalitiku li kien ibbażat fuq l-użu ta' ġebel kbir.

Iżda dawk ma kinux binjiet għat-talb?

Dawn 'l hekk imsejħa tempji ċertament kienu marbuta ma' xi tipi ta' ritwali sagri. Probabilment fihom kienu joqogħdu n-nies li kienu jieħdu ħsieb dak li jiġri fihom, li forsi kienu jinkludu riti tat-twelid tat-trabi u tal-mejtin. Iżda dawn it-Tempji Megalitiċi, bħalma huma dawk tal-Imnajdra jew ta' Ħaġar Qim, huma biss espressjoni waħda tal-arkitettura f'Malta, qabel ma waslu l-Kavallieri.

Kellna wkoll l-istil Puniku meta Malta kienet taħt il-ħakma tal-Kartaġiniżi. Dan, kif ukoll il-lingwa Semitika tagħhom, baqgħu jestendu wkoll fiż-żmien tal-Imperu Ruman, fejn illum, fir-Rabat, għadna nistgħu nżuru 'l hekk imsejħa Domus Romana. Imbagħad fl-Imdina kellna żewġ stili Medjevali: l-istil tal-Gotiku Chiaramonte, li kien impurtat minn Sqallija fis-seklu 14 u wkoll mill-istess post, kien hawn qabel ma ġew il-Kavallieri, l-istil Gotiku Katalan li nsibuh ukoll fil-Birgu u fiċ-Ċittadella ta' Għawdex. Wara kien hawn l-istil Manjeristiku Taljan tal-perjodu Rinaxximentali tard, li ma tantx dam, għax bħalma ġara f'Ruma, mill-ewwel qaleb għall-Barokk. Nistgħu nsibu eżempji ta' dawn l-influwenzi tar-Rinaxximent tard, fl-ewwel bereġ u knejjes li bnew il-Kavallieri fil-Birgu, qabel l-Assedju Ottoman massiv tal-1565.

Jekk insemmu l-Imdina, qabel ma reġgħu nbnew il-faċċati ta' numru ta' postijiet, nistgħu ngħidu li l-bini t'hemmhekk kien ta' tip Għarbi?

Fl-Imdina kien hemm ħafna saffi ta' bini wieħed fuq l-ieħor, jibdew bil-livelli ta' żmien il-Bronż, tal-Kartaġiniżi, Rumani u Biżantini, iżda iktar tard fil-Medjuevu, kien hemm l-influwenza tal-Musulmani, li kienu hawn Malta għal tul ta' żmien. Jidher li ħafna mill-bini tal-Musulmani, kien ippjantat madwar bitħa ċentrali mdawra bil-kmamar. Dan kien bini ta' sular wieħed imfassal fuq pjanta tat-tip li ssib fit-Tuneżija kif ukoll fi Sqallija ta' żmien l-Għarab. Kull fejn kienu jgħixu l-Musulmani, wieħed isib dawn it-tipi ta' djar.

Iżda li ġara kien, li wara l-perjodu Għarbi, meta l-Imdina saret mill-ġdid belt Kristjana wara l-miġja tar-Re ta' Sqallija, Ruġġieru II fl-1127, għalkemm il-qafas tal-bini baqa' kif kien, insibu tibdil drastiku fil-faċċati ta' palazzi u knejjes, fejn wara s-seklu 13, bdew jidhru faċċati mill-isbaħ assoċjati mal-kunċett tal-Gotiku, li nfirex mal-Ewropa kollha f'dawk iż-żminijiet. Għalhekk, ħafna faċċati nbnew mill-ġdid. Forsi xi ftit minnhom bħal Palazzo Falsone nbnew iktar tard wara l-1500. Jiġifieri qabel ma ġew il-Kavallieri f'Malta kien hawn espressjoni arkitettonika medjevali, influwenzata minn xogħol simili fi Sqallija.

X'fih li permezz tiegħu jiddistingwi ruħu l-bini Barokk?

Il-Barokk nistgħu ngħidu li għandu erba' karatteristiċi ewlenin: L-ewwel nett: forza komunikattiva qawwija. Il-bini kien jitkellem! Għalhekk, meta tara dan il-bini, mill-ewwel tista' tgħid li ċerta knisja, jew ċertu palazz, kienu importanti waqt li oħrajn iżgħar u inqas dekorati, kienu inqas importanti minnhom. Dan għax l-arkitettura Barokka kienet iddisinjata biex tirrifletti b'mod ċar u inekwivoku l-poter tan-nies li kienu jużawh; hekk li palazz ta' re jew ta' prinċep kien ikollu ħafna ornament u skala kbira, waqt li dak ta' xi ħadd inqas fil-grad soċjali, kien ikun iżgħar u dekorat b'mod inqas ambizzjuż. Dan il-fenomenu tal-Barokk insibuh fl-Ewropa kollha.

Karatteristika oħra hi li fi żmien il-Barokk kien hemm approċċ lejn l-arkitettura fejn l-integrazzjoni ta' arkitettura, pittura u skultura, kienu miġbura flimkien biex joħolqu ħaġa ħolistika u armonjuża sabiex, kif jgħid Corrado Rizza, "*il Barocco è un inno all'occhio e alla teoria della visione.*"

It-tielet karatteristika tal-bini Barokk kien li dan l-istil kien jagħti kas ħafna u jesplora l-ispazju estern. Dan kien jinkludi l-perspettiva ta' kif tara l-bini mill-bogħod u t-tip ta' relazzjoni tal-palazz jew knisja mal-pjazza jew mat-triq quddiemhom. L-istess ngħidu għal-logħob bil-livelli permezz ta' turġien u rampi maestużi. Kien hemm "investigazzjoni tal-ispazju", li toħloq kuntrast ma' x'kien jiġri fil-perjodu Medjevali fl-Ewropa, fejn, katidral Gotiku, kien prattikament imdawwar bid-djar tal-injam, li jagħmluha diffiċli tiġbed ritratt tajjeb. Għall-kuntrarju, fil-perjodu Barokk, il-bini ta' katidral jew palazz kbir, kien normalment ikun fi pjazza u għalhekk fotoġeniku. Hu għalhekk li f'ċerti bliet - bħal f'Pariġi fi Franza, Noto fi Sqallija, Lecce fil-Puglia, il-Belt Valletta f'Malta u l-pjazez ta' Ruma u Madrid – kull min iżurhom jesklama kemm huma postijiet sbieħ. L-arkitetti kbar tal-Barokk: Borromini, Bernini, Pietro da Cortona, Guarini, Juvara u tant oħrajn, kienu jagħtu importanza kbira biex isebbħu l-ispazju urban għall-glorja tal-papiet u tal-prinċpijiet tal-perjodu Barokk.

Ir-raba' karatteristika tal-Barokk hi li dan l-istil kien konxju ħafna tal-mod kif id-dawl tax-xemx jaqa' fuq il-fac`ata tal-bini biex joħloq kuntrast qawwi bejn elementi mdawla u oħrajn fid-dell, kif għamel Caravaggio fil-kapolavuri tiegħu. Allura l-iskultura tal-faċċati kienet tinqala' aktar u tirrendi l-bini iktar sabiħ. L-arkitetti, il-pitturi u l-iskulturi ta' dak iż-żmien (li kellhom bażi artistika komuni fit-tagħlim, kienu konxji ferm tal-effetti tad-dawl naturali (u artifiċjali) fl-intern tal-bini li jagħmlu – biżżejjed wieħed jidħol fil-knisja tipika Barokka Santa Maria della Vittoria f'Ruma u jammira l-istatwa tal-Estasi ta' Santa Tereża ta' Avila, skolpita mill-Bernini, biex jirrealizza dan!

Allura meta nirriferu għall-Barokk u għall-Gotiku hemm differenza qawwija bħala xogħol fil-ġebla? U ċ-Ċimiterju tal-Addolorata hu tal-aħħar stil?

Id-differenza kienet qawwija ħafna u dan jimmanifesta ruħu fil-kuntrasti bejn l-iskala vertikali u orizzontali, fit-tipi differenti tal-pjanta u fit-tipi u s-sinifikat differenti tal-ornament skulturali.

Il-knisja taċ-Ċimiterju tal-Addolorata hi mfassla fuq stil Neo-Gotiku, li ġie wara l-Barokk. Dan l-istil wasal Malta mill-Ingilterra għax l-Ingliżi riedu jintroduċuh bħala simbolu tal-Imperu Ingliż, peress li f'pajjiżhom il-Gotiku kien meqjus b'kontinwazzjoni tan-National Style tal-Ingilterra, li wieħed għadu jista' jammirah f'Westminster Abbey jew fil-Katidral ta' Canterbury eċċ. Ta' min iżid li l-istil Noe-Gotiku, kuntrarju għall-istil Neo-Klassiku, ukoll tas-seklu 19, qatt ma kien popolari mal-Maltin minħabba l-assoċjazzjoni tiegħu mal-Protestanti.

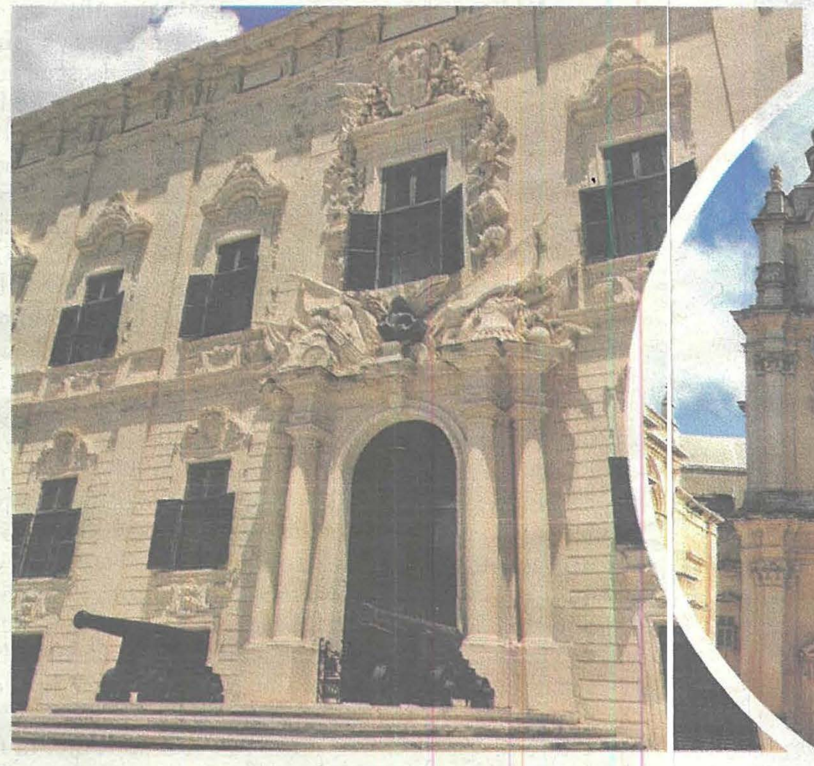

Iżda int temmen li kull binja toħloq kultura, xjenza, reliġjożità eċċ?

Iva. Immorru lura u naraw x'inhi d-differenza bejn arkitettura u bini. Il-bini hu xi ħaġa fiżika; materjali u struttura, waqt li l-arkitettura, kif jikteb Andrew Ballantyne, hi marbuta ma' kultura u filosofija u għalhekk għandha ruħ.

Pereżempju l-ħajt tal-fortifikazzjoni f'Istanbul. Dan il-ħajt kien importanti ħafna fl-istorja tal-bniedem għax intrabat ma' landmark importanti fl-istorja - meta l-Ottomani ħadu Kostantinopli fl-1453 u l-Iżlam sar forza dominanti fil-Mediterran. Għalhekk, minħabba r-rabta li dan il-ħajt kellu ma' ġrajja b'impatt kbir fuq il-politika u l-kultura tal-Ewropa – naturalment ma baqax sempliċement bini iżda sar xogħol ewlieni ta' arkitettura militari. Għalhekk l-arkitettura dejjem għandha ingredjent kulturali qawwi.

Jekk il-barokk nassoċjawh mal-Kavallieri, nistgħu ngħidu li kienu ħassieba mill-aqwa? U dawn mnejn ġabu l-ideat tagħhom?

Il-Kavallieri kienu assoċjati mal-familji aristokratiċi ewlenin tal-Ewropa, li fi żmien il-Barokk kienet maqsuma f'żewġ soċjetajiet: l-aristokratiċi, li kellhom kollox, u l-poplu, li kien bla poteri u mejjet bil-ġuħ. Ir-rivoluzzjoni Franċiża għalhekk kienet seħħet, wara li persuni bħal Voltaire u membri oħra tal-Illuminati Franċiżi bdew jistaqsu jekk dan kienx sew! Bħala nies aristokratiċi u kolti ta' żmien il-Barokk, il-Kavallieri ġabu Malta arkitetti u artisti kbar biex jieħdu ħsieb il-bini tagħhom. Insemmu fost oħrajn, l-Arkitetti Buonamici, Blondel, Carapecchia, Mondion u Ittar.

Jiġifieri l-Barokk beda fi Franza?

Le, l-ewwel ma beda kien fl-Italja bħala riżultat tal-Kontro-Riforma Kattolika. Kien San Carlo Borromeo, li ppubblika direttivi ġodda għall-bini tal-knejjes Kattoliċi wara l-Konċilju ta' Trento, fis-sena 1577. Dan il-proċess ta' bidla ġie aċċellerat meta l-Ġiżwiti bnew il-knisja ta' Ġesù f'Ruma, bħala l-knisja omm tagħhom. L-ewwel inbniet minn barra u mbagħad ġiet iddekorata minn ġewwa b'mod grandjuż.

Mill-Italja, il-Barokk infirex mal-Ewropa kollha, għax tqies li kien is-simbolu tal-Kattoliċiżmu kontra l-Protestantiżmu ta' Luteru u sħabu. Tant hu hekk, li fl-Ingilterra Protestanta tat-Tudors u wara, il-Barokk qatt ma kien popolari ħlief għal perjodu qasir marbut mal-hekk imsejjaħ Restoration, assoċjat mas-sovran il-ġdid tal-Ingilterra, Charles II, li ried jerġa' jdaħħal il-Kattoliċiżmu fil-pajjiż peremezz tas-suċċessur tiegħu, id-Duka ta' York, li kien Kattoliku.

Imbagħad insibu li f'ċerti postijiet bħal Franza, fi żmien ir-Re Luiġi XIV, Le Roi Soleil, il-Barokk laħaq il-qofol tiegħu, fosthom f'Versailles, li kien palazz Barokk mudell, li l-istil tiegħu nfirex mal-Ewropa kollha u laħaq ir-Russja, fejn inbena San Pietruburgu. F'dawk iż-żminijiet il-Barokk sar simbolu tal-politika tal-Assolutiżmu, assoċjat ma' twemmin fid-dritt divin tar-rejiet. Kien għalhekk li l-Barokk beda jiġi assoċjat ma' din il-klassi diriġenti li kienet tgawdi poteri assoluti "ġejjin minn Alla"; klassi privileġġata li kienet tikkontrolla lill-Ewropa kollha.

Issa l-Kavallieri kienu lkoll relatati ma' dawn il-familji rjali jew nobbli u għalhekk meta ġew Malta, riedu wara l-1600, joħolqu riflessjoni ta' dak kollu li diġà spjegajt.

Naraw li l-ewwel m'għamlu kien li bnew il-Belt Valletta bħala fortizza kontra l-Ottomani, iżda kif jaqleb is-seklu u fis-snin ta' wara, narawhom iġibu arkitetti li kienu jifhmu sew il-lingwa tal-Barokk. B'hekk meta l-Belt Valletta ttrasformat ruħha għal belt ċivili Barokka, impurtaw dan l-istil Barokk biex iħossuhom aktar familjari f'ambjent li kien jirrifletti l-filosofija politika u kulturali tal-Ewropa Kattolika, fejn kienu joqogħdu l-familjari tagħhom. Wara dak iż-żmien kollu, għadna ngawdu l-bini kollu Barokk tagħhom, għajr dak li nqered fil-gwerra.

Illum, baqa' jsir bini Barokk?

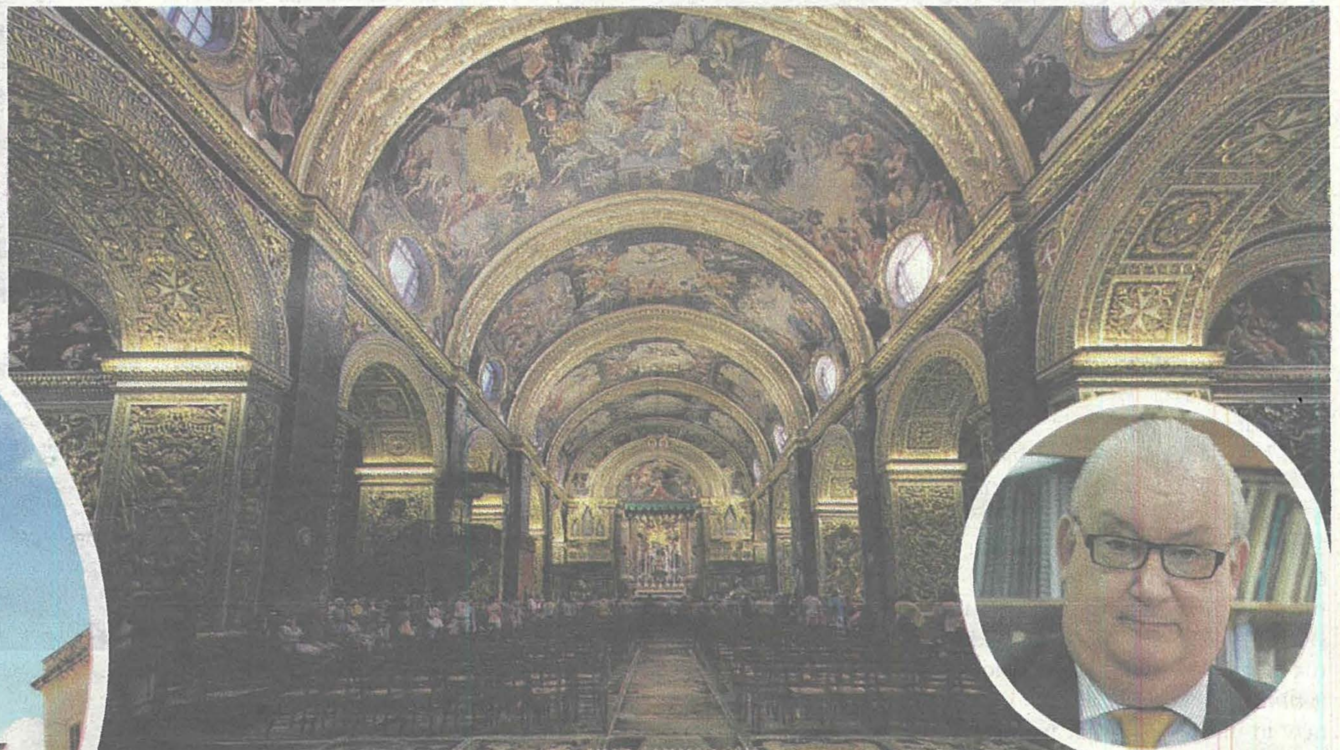

Sa ftit ilu, knejjes fi stil Barokk kienu għadhom jinbnew f'Għawdex. Pereżempju l-knisja tax-Xewkija nbniet fi stil Barokk Venezjan. Ħafna knejjes oħra f'Għawdex, li ma nbnewx wisq lura fiż-żmien, komplew jużaw il-Barokk.

Illum l-atteġġjament lejn il-bini nbidel għax hu influwenzata mill-filosofija arkitettonika tal-modern movement. Dan il-moviment narawh sew fil-bidu tas-seklu 20 fl-Ewropa kollha u kien hemm ħafna fergħat tiegħu. Naturalment, id-disinn tal-bini tal-lum hu radikalment differenti minn dak li kien isir fi żmien il-Barokk.

Ir-raġuni hi sempliċi: illum għandna dinja bbażata fuq twemmin f'sistemi politiċi, demokratiċi, waqt li fiż-żmien tal-Barokk kienet ibbażata fuq l-assolutiżmu, fejn kollox kien ikkontrollat mill-papiet u mill-familji renjanti tal-Ewropa. Allura dawn l-influwenzi politiċi, kif dejjem ġara fl-istorja tal-bniedem, influwenzaw atteġġjamenti kuntrastanti lejn l-arkitettura.

Nistgħu ngħidu li l-Barokk f'Malta hu għall-knejjes u l-palazzi ta' żmien l-Ordni biss?

Barra l-Belt Valletta, fl-Imdina u fi rħula wkoll issib bini Barokk, bħall-Katidral tal-Imdina, il-Matriċi ta' Għawdex fiċ-Ċittadella, il-knisja tal-Għarb, il-Bażilika Santa Elena f'Birkirkara u ħafna oħrajn. Jekk biex nagħti eżempju, nieħdu l-Bażilika ta' Birkirkara; li nbniet fl-ewwel parti tas-Seklu XVIII, din hi l-epitomija ta' knisja Barokka f'Malta, għax il-kunċett tagħha, sew minn barra u wkoll minn ġewwa, kien il-kunċett ta' disinn Barokk. U l-ornament u l-intensità tiegħu; il-mod kif huma ddisinjati l-faċċata, il-kampnari u l-koppla, dan kollu jagħmel dan il-maqdes wieħed mill-eżempji ewlenin tal-Barokk Malti. Fl-istess żmien, ħafna djar fl-irħula Maltin, ukoll bdew jinbnew bl-influwenza tal-arkitettura tal-Kavallieri fil-Belt Valletta.

Iżda fl-opinjoni tiegħi, l-isbaħ knisja li għandna bl-isbaħ stil ta' Barokk minn ġewwa, hi l-Konkatidral ta' San Ġwann, li kienet il-knisja konventwali tal-Kavallieri. Għalhekk dawn investew flus kbar biex jinħoloq simbolu dehen tal-prestiġju internazzjonali tal-Ordni tagħhom.

U allura għaliex il-Konkatidral ma sarx fuq stil Barokk minn barra wkoll?

Għax kien hemm il-kwistjoni taż-żmien. Il-knisja nbniet malajr ftit wara l-Assedju, fis-snin wara l-1570. Issa dak iż-żmien, il-Barokk kien għadu ma ħax hawn Malta u għalhekk l-istil oriġinali ta' San Ġwann kien wieħed militari ħafna; mingħajr dekorazzjoni. Kienet binja ta' natura awstera, assoċjata mal-bini tal-ewwel bereġ fil-belt, bħal dik ta' Aragona li għadha teżisti. Imbagħad, wara l-1635 meta wasal Malta l-Arkitett Francesco Bonamici, membru tal-Akkademja ta' San Luqa ta' Ruma, li kienet l-aqwa skola tal-Barokk fl-Italja, beda jinbidel il-ġewwieni tal-knisja ta' San Ġwann, u minn kaxxa tal-ġebel kif kienet qabel, saret kaxxa tas-sbuħija liema bħalha, dekorata bl-isbaħ xogħlijiet tal-Barokk, fosthom Chapelle Ardente tal-ifjen injam sabiex tintuża f'ritwali funerarji bħalma kien jiġri fil-bqija tal-Ewropa. M'hemmx rokna f'San Ġwann li mhix ornamentata.

U l-ornamenti huma kollha tal-ġebel, jew hemm tal-injam ukoll?

Fil-Konkatidral, ix-xogħol kollu hu skolpit fil-ġebel. Insemmi wkoll li apparti mix-xogħol skolpit, fil-Konkatidral insibu l-ġmiel ta' saqaf impitter minn Mattia Preti, li hu meqjus bħala wieħed mill-aktar pitturi importanti fi żmien il-Barokk. Ma ninsewx ukoll dak il-paviment meraviljuż ta' rħam intarzjat li taħtu huma midfunin kavallieri importanti.

Illum qed naraw ħafna bini bil-briks u l-Barokk ħadd ma jaħseb fih. Kemm tara d-differenza?

Naħseb din hi ħaġa ta' atteġġjament. Illum is-sistemi politiċi tal-pajjiżi Ewropej huma kollha bbażati fuq sistemi demokratiċi, fejn kulħadd għandu d-drittijiet. Ħafna huma dawk li llum għandhom il-mezzi biex jgħixu f'dar jew f'appartament u kulħadd irid ċerti standards. Fi żmien il-Barokk ma kien jeżisti xejn minn dan, għax l-uniċi nies li kellhom dawn il-mezzi kienu l-aristokratiċi.

Nafu li fi żmien il-Kavallieri, in-nies komuni li ħafna minnhom kienu fqar, kienu jgħixu fi djar żgħar, b'kamra jew tnejn. L-istandards imfittxija ma kinux ambizzjużi.

Illum il-ġurnata, il-kultura tal-għajxien inbidlet għalkollox. Waqt li fil-perjodu tal-Barokk, palazz kbir u l-ġonna tiegħu kienu jokkupaw art kbira, illum f'dan l-istess spazju, jistgħu faċilment joqogħdu numru ta' appartamenti, forsi neċessarji biex jakkomodaw deċentement in-numru dejjem jikber ta' nies u l-vetturi tagħhom.

Peress li Malta hi gżira żgħira fejn l-ispazju hu limitat ħafna, hemm bżonn tat-tfassil ta' bilanċ studjat bejn l-esiġenzi tal-konservazzjoni ta' ambjenti storiċi, ħafna minnhom assoċjati mal-Barokk u l-bżonn ta' bini ġdid.